

Tammsaare-Põhja talust Vargamäe muuseumiks. Tammsaare muuseum Vargamäel 60.

Tammsaare muuseum Vargamäel asutamise vajadus tekkis juba eelmise sajandi alguses. Oma sünnipaiga, Tammsaare-Põhja talu tegi kuulsaks Anton Hansen Tammsaare aastal 1926, kui ilmus eestlaste hingeelu ja rasket tööd käsitlev romaan „Tõde ja õigus“. Ilmselt ei osanud sel ajal keegi ette näha, et soode ja rabade keskel asuvat väikest küla tabab kohene tuntuus - romaani lugejad samastasid Tammsaare sünnikodu kirjandusliku Vargamäega ning soovisid näha, kus asuvad Mäe ja Oru talud, kuhu kaevati kraave, kus asuvad piiriaiad ning millisest pakust pidi Krõõt raskete veeämbritega üle astuma.

Kirjandushuviliste saabumisel oli Tammsaare sünnikodu juba muutnud, enam ei elanud Tammsaare mail kahte kanget naabrimeest: kirjaniku isa Peeter Hansenit, kes oli Andrese prototüübiks ja Jakob Sikenbergi, kes oli Pearu prototüübiks. Talud olid pärinud kaks Augustit – Tammsaare-Lõuna talus ehk kirjanduslikus Oru talus oli peremeheks August Sikenberg ja Tammsaare-Põhja talus kirjaniku vend August Hansen. Kirjandushuvilised leidsid tee mõlema naabri juurde. Huviliste saabudes olevat Augusti abikaasa Hilda määrdunud köögipõlle vaikselt eest ära võtnud ning inimestele kohalikku eluolu seletanud ja romaanist tuntud kohti näidanud. Algas giidituuridega oli tehtud.

MUUSEUMI LOOMINE

Sünnikodu rehetares elas August koos perega 1934. aastani, mil sai valmis uus elumaja. Rehetare hakkas kandma kõrvalhoone funktsiooni, kuid hävines juba 1945. aastal, mil juhuslikust sädemest saanud tulekahju põletas maja maha. See aga ei vähendanud Tammsaare-Põhja talu tähtsust ning aastaid jutuaineks olnud muuseumi loomise ideed hakkasid edasi arendama kirjandusteadlased Helene Siimisker ja Eerik Teder. Muuseum avati pidulikult Tammsaare 80ndal sünnipäeval 1958. aasta 30. jaanuaril, Tammsaare venna elumaja teisel korrusel. Maja esimesel korrusel elas kirjaniku venna pere: Augusti abikaasa Hilda ja tütar Õie, kes asusid tööle vastloodud muuseumis. Tapa Rajooni Kultuuriosakonna käskkiri nr. 25 määras 19. juunist 1958 teadusliku töötaja kohale Õie Augusti tütar Hanseni arvates 1. juunist 1958 kuupalgaks 600 rbl. ja koristaja-järelevaataja Hilda Hansu tütar Hanseni arvates 1. veebruarist 1958 kuupalgaks 270 rbl.

Muuseumi loomise ajal ei olnud museaale, mida külastajatele näidata, seega kuulutati ajalehes Sirp ja Vasar nr. 46, et muuseumile otsitakse Tammsaare teoseid. Paljud eraisikud ja raamatukogud reageerisid üleskutsele ning panid aluse kirjaniku loomingu kogumisele. Samal ajal pidi jälgima maja korrashoidu ja mõtlema vajaminevate remonttööde peale. Tubamuuseumi remondikalkulatsioon 1958. aastal: trepp ja põrandaid 15 ruutmeetrit, lage 20 ruutmeetrit, 5 ust, 4 akent, 2 ahju ja 50 ruutmeetrit katust. Juba 25. märtsil 1959. aastal reorganiseeriti A.H. Tammsaare Memoriaalmuuseum Tapa rajoonis Paide Rajoonidevahelise Koduloomuuseumi filiaaliks.

1962. aastal lahkusid Tammsaare talust kirjaniku venna abikaasa Hilda ja tütar Õie ning asusid elama Elvasse. Pärast muuseumi esimeste töötajate lahkumist tehti ümberkorraldusi: 1963.

aastal loodi elumaja alumisele korrusele kantselei ja maja idapoolsesse osasse näituseruum, maja ülemisele korrusele ehitati korter muuseumitöötajatele elamiseks. 1967. aastal müüsid Hilda ja Õie talu hooned riigile, samal aastal võttis Paide Rajooni TSN TK vastu otsuse nr. 123: teha ettepanek ENSV Kultuuriministeriumile välja töötada A.H. Tammsaare Muuseumi territooriumi laiendamise ning hoonete kompleksi suurendamise plaan. Otsuse vastuvõtmisega sai Vabariiklik Restaureerimisvalitsus koostada projekti Järvamaa Metsamajandi tellimisel hoonete ehitamiseks. Projekti koostas teaduslik töötaja Kaur Alttoa. Talukompleksi taastamisel kasutati Tammsaare õe Marta Hanseni mälestusi lapsepõlvest Tammsaare-Põhja talus.

MUUSEUMI TAASTAMINE

Järgnevad aastad olid suunatud hoonete taastamise projekti elluviimisele. Taastamise eesotsas oli Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeriumi minister Heino Teder, kohapealsete tööde juhatajateks olid Järvamaa Metsamajandi direktor Väino Rei ja Kõrvemaa Kaitseala juhataja Iver Azarov, ehitustööde teostajaks oli Tartu Restaureerimisvalitsus. Muuseumis töötas sellel perioodil teadusliku töötajana Asko Sööt.

Talukompleksi taastamise ajal teostati ka Augusti elumajale kapitaalremont ning maja avatakse taas külastajatele 20. aprillil 1972. Samal päeval istutasid projektis osalevate asutuste juhid Tammsaare väljamäele nn ministrite männiku. Samal aastal valmib ka esimene loodusrada muuseumi juurde, mis loob aluse loodusretkede korraldamisele.

1973. aasta 21. juunil pandi nurgakivi rehetare ehituse alustamiseks ning pea viis aastat hiljem, 29. jaanuaril 1978. aastal avati pidulikult taastatud muuseumikompleks. Sümbolsest jäeti muuseumi värava kahe poole lauad selliselt kinni, et neid sai ainult saagimisega avada. Tähtis värava saagimise roll ja sellega muuseumi avamine antakse tolleaegsele EKP ideoloogiasekretärile Väino Väljasele. Kohaletulnud rahvahulgale oli vaatamiseks uuesti ülesehitatud ja taastatud rehetare, karjalaut, saunikute eluhooned ja 1000 m roigasaeda. Peale väliste tööde kohandati ka hoonete sisemust ning vaadata sai uusi ekspositsioone. Endiselt oli kirjaniku sünnitalu rahva seas populaarne, taastatud talukompleksi külastas avamisaastal 33007 inimest. Muuseumist sai populaarne ekskursantide ja matkajate sihtkoht.

TEATER

1978. toimus Vargamäel esimene teatriprojekt – Rakvere Teater mängis muuseumi õuel A.H. Tammsaare jutustuse põhjal tehtud etendust „Vanad ja noored“. Aastaid hiljem algatas tolleaegne muuseumi juhataja Juhan Sihver vabaõhuetenduste traditsiooni, kelle eestvedamisel mängiti: „Tõde ja õigus I“ ja „Juudit“. Läbi aegade on Vargamäel lavastatud Tammsaare tuntud loominguga põhjal veel: „Vargamäe kuningriik“, „Kõrboja peremees“, „Vargamäe Wabariik“ jpm. Siia on tee leidnud pea kõik tuntud näitlejad: Merle Palmiste, Ott Sepp, Liisa Pulk, Hele Kõrve, Indrek Saar. Teatrihuviliste vaatamisvõime pani proovile suurprojekt „Tagasi Vargamäele“, mille käigus mängiti ühe päeva jooksul läbi kõik romaani „Tõde ja õigus“ viis osa.

JÄRVAMAA KULTUURIHIIS

1992. aastal alustati ainulaadse projektiga – loodi Järvamaa kultuurihiis, kuhu igal aastal istutavad Järvamaa kultuuripreemia laureaadid oma puu. Tänapäevaks on hiide istutatud üle 100 puu, teiste hulgas on oma puu istutanud ka Arnold Rüütel ja Urmas Sisask. Kultuurihiie rajamisega loodi koht, kus saab korraldada kultuuriüritusi. Igal aastal saab just sealt alguse Järvamaa laulu- ja tantsupeo tule teekond.

SIHTASUTUSE LOOMINE

Aastal 2002 moodustati Sihtasutus SA A. H. Tammsaare Muuseum Vargamäel. Sihtasutuse ajal on hooneid põhjalikult remonditud, kõik hooned on saanud uued rookatused. 2009. aastal avati uus ekspositsioon elumajas ning laut ehitati ümber õppe- ja näituseruumiks. Viimasteks töödeks muuseumis on olnud elumaja veranda remont, maja soojustamine ja kontoriruumide remont. Tööde käigus said uue kuue aknad, ukсед, korda tehti vihmaveesüsteem ning lisaks kõigele puhastati ja pandi tagasi originaallaudvooder. Ajaloolise ilme säilitamisel olid abiks Gromell OÜ ja muinsuskaiste Järvamaa vaneminspektor Karen Klandorf.

Kõik need tegemised tõestavad, et elu Vargamäe muuseumis on nagu „Tões ja õiguses“, küll selle vahega, et naabrimees Pearuga on hea läbisaamine, aga töödest ja tegemistest ei tule kunagi puudust. Ka 2018. aasta alguses on siin käsil remonttööd kirjaniku venna Augusti elumaja esimesel korrusel. Hea on tõdeda, et peale ekskursioonide, matkade ja teatrietenduste toimumise on tänapäevaks muuseumil olemas haridusprogrammid ning siin toimub igal aastal seminare, ajutisi näituseid ja perepäevi. Praegu on siin Tammsaare 140ndale sünniaastale pühendatud näitus, kus saab kirjaniku huvisid kuulata, maitsta, kompida, näha ja nuusutada.

Tammsaare muuseum Vargamäel

Muuseumi varahoidja-kuraator

Siiri Kvell